

1010

פרוטוקול מס' 35

מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט
מיום ב', ד' בסיוון תש"ל - 8.6.70, שעה 9.00

נכחו:

חברי הוועדה:

י.ש. בן-מאיר - היו"ד
ש.ז. אברמוב
י. ארידור
ר. ארזי
א. אנקוריין
ב. הלוי
ז. הדינג
ג. האוזנר
ש. פרידמן
ח.י. צדוק
י. קורן
י.ה. קלינגהופר

מוזמנים:

חבר-הכנסת ש. תמיר

מ. שמגר - היועץ המשפטי לממשלה
א. ידין - המשנה ליועץ המשפטי לממשלה
מ. ארן - משרד המשפטים
מ. שלגי - משרד המשפטים

י. צ'חנובר - היועץ המשפטי למשרד הבטחון
פא"ל טלמור - משרד הבטחון
מ. קצנלנבוגן - מנהל מחלקת ביטוח ותביעות

מוזכרת הוועדה: ד. מלחי

רשמה: ח. ביחן

סדר היום:

(א) חוק לתיקון דיני העונשין (עבירות חוץ)
(תיקון), תש"ל - 1969 - הצעת הה"כ ש. תמיר.

(ב) חוק לתיקון פקודת הנזיקין (מס' 4), תשכ"ט - 1969.

(ג) ברכות לפרופ' ידין עם קבלת הפרופסורה.

(170670)

אני פותח את הישיבה.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

(א) חוק לתיקון דיני העובשים (עבירות חוץ), תיקון, תשל"ל - 1969 -
הצעת חבר-הכנסת שמואל תמזר

ש. תמיר:

הרעיון היסודי והמוטיבציה של הצעה זו ברורים, ואיני בא לסעון שניסוח ראשוני זה שהעליתי הוא הניסוח האידיאלי. ודאי יש הרבה מה לעשות בנדון, וחזקה על בעלי המקצוע המעולים של משרד המשפטים ועל ועדת החוקה, חוק ומשפט שיתרמו את תרומתם בענין זה.

כאשר העליתי את ההצעה היה ברור לי, שאם היא תקבל, יוכנס בכך חריג מסויים לא רק בדין הפלילי שלנו כי אם גם - אם אפשר לומר כך - ביחסים הבינלאומיים בתחום החקיקה הפלילית, משום שכאשר אתה מבקש לעצמן את הזכות לדון על משהו הקורה בטריטוריה, אחרת, הרי בעקיפין זה כאילו אתה מעביר משהו מסמכותך לאותה טריטוריה. הייתי ער לכך, אך האמת היא שבישראל היה כבר שלב בכיוון זה כאשר הרחבנו את התחולה של החוק הפלילי למקרים בהם נעשה מעשה בלתי חוקי או חלקו בחוץ-לארץ, ויש רשימה של עבירות חוץ בתיקון דיני העובשים שהיא בגדר השלב הראשון של הפריצה החוצה. צריך גם לזכור שבמדינות שונות יש תחולה שונה, למשל, על היקף הריבונות מבחינת מים טריטוריאליים.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

אני חושב שהפריצה הראשונה, היסודית והמרחיקה לכת בכיוון זה היתה בחוק לעשיית דין בנאצים, שעל-פיו הובא אייכמן לדין.

ש. תמיר:

אני מודה ליושב ראש על ההערה. אני סבור שכל הדברים האלה מוצדקים בנסיבות המיוחדות, בהן פועלים נגד אזרחי ישראל ולאחרונה גם נגד מזכירות השגרירות בניסוח שנקטתי דיברתי גם על "מטוס או ספינה כלשהם עקב היותם בקשר מסחרי או אחר עם ישראל", כי הבאתי בחשבון שארגוני החבלה והרצח יפעלו לא רק במטוס סוויס-אייר, כי אם גם בכלי שיט שיקיימו אתנו קשרי מסחר. אני צופה בחשש לתופעה כזאת אף בהיקף רציני יותר מאשר במטוסים.

אני מבקש להעלות הרהור נוסף באותו הקשר שלא השמעתי אותו במליאת הכנסת מחמת קוצר הזמן. אנו מצויים באזור בו חוקי מלחמה אינם קיימים למעשה. שמעתי, למשל, פרטים על צורת הטיפול בשני הטייסים שחזרו אלינו ממצרים, ואיבנו יודעים מה קורה עם שני הטייסים של הפנטום הנמצאים בטוריה. בהקשר המדיני-צבאי שוחחתי עם הרמטכ"ל ושר הבטחון והבעתי דעות ודעות שונות שלא ועדה זו צריכה לדון בהן, אך רק במסגרת מנגד אמרתי שבשעתם הצליחו ארגוני המחתרת להכתיב לאימפריה כללי-מלחמה מסויימים, שאסור לענות ולתלות, ומה שהצליחו ארגוני מחתרת להכתיב לאימפריה דומני שאנו יכולים להכתיב גם לאויב במזרח-התיכון. אולם זה בתחום המדיני-צבאי. בתחום השיפוטי אני מציע להרהר באותו הקשר לגבי פגיעות באזרחים ישראלים הנופלים בשבי, בין שזה שבי רשמי ובין שזה שבי לא רשמי, כמו במקרה של רוזנווסטר. אם ידה של ישראל תשיג אדם שחרג מחוקי מלחמה שעה שבידיו היה נתין ישראלי, קצין, חייל או אזרח - וזה לא נכלל בהגדרה כפי שניסחתי אותה - היא תוכל לדון אותו. אני חושב שלכן יכולה להיות השפעה מרתיעה של ממש, כי סוף סוף קצינים חוקרים עלולים ליפול בידיה של מדינה שאתה הם נמצאים במלחמה. אני מציע לשקול את זה, כי זו בעיה שוטפת וכדאי מאוד לתת עליה את הדעת באותו ההקשר.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

האם אתה בדעה שפסק-דין נירנברג בענין פושעי המלחמה אינו עונה על כך?

ש. תמיר:

חוקי נירנברג הם בחזקת חוק בינלאומי שצריך לקבל אימוץ בחוק המדינה. שנית, חוקים אלה דיברו על כללי מלחמה בהיקף עצום, ואני מדבר על כך שאם טייס נמצא בידי האויב והם מפעילים שיטות בלתי חוקיות - ואמנם הם עושים זאת וכך נהגו,

ש. תמיר:

למשל, כלפי רב סרן מזרחי - הרי לכשיפלו בידנו תוכל המדינה לדון אותם. יש לזה גם משמעות מוסרית, אך המשמעות החשובה יותר בעיני היא ההרתעה, והענין צריך להיות מנוסח קונקרטי מאוד.

היו"ר י.ש. בן-מאיר: מה המצב החוקי כיום?

ס. שמגר:

החוק לתיקון דיני העונשין (עבירות חוץ) הקיים נוקט את השיטה של נטרונס קלאוזוס. הוא מונה את הנסיבות בהן אדם העובר עבירה מחוץ לישראל יישפט בישראל. בכך יש סטייה מהשיטה העותומנית שנתנה סמכות לבתי המשפט בישראל על-פי אופי העבירה. החוק לתיקון דיני העונשין (בטחון המדינה) משלים חוק זה וגם הוא כולל הוראות בדבר עבירות הנעשות מחוץ לישראל שניתן לשפוט את העובר אותן בישראל כאשר הן עבירות על חוק בטחון המדינה. מדובר בעבירות המיוחסות לכל אדם העובר אותן ובעבירות שניתן לשפוט עליהן בישראל רק כשהאדם הוא אזרח ישראל, תושב ישראל או חייב באמנות לישראל.

הצעתו של חבר-הכנסת תמיר סוסיפה

מסגרת חדשה לחוק לתיקון דיני העונשין (עבירות חוץ) והיא באה, כפי שמציין חבר-הכנסת תמיר - עקב המצב המיוחד שנתהווה בשאנשים ורכוש ישראלים מהווים אובייקטים להתקפה בגלל היותם ישראלים או בגלל היותם בקשרים עם ישראל, כפי שנאמר בהצעה. כיום אדם הרוצה לישראל מחוץ לישראל בשל היותו ישראלי אינו יכול להיות טובא לדין בישראל, והוא הדין לגבי אדם הזורק רימון לתוך שגרירות ישראלית. בהצעה שלפנינו מוצע להרחיב את מסגרת העבירות תוך תיאור מהותי כללי יותר. מסגרת המשפטים רואה דבר זה כרצוי, ואנו עובדים כעת על הצעה דומה רחבה יותר. למעשה אנו מכינים שתי הצעות. ההצעה האחת שתובא בימים הקרובים היא הצעת חוק בענין כלי טיס הבאה לשלב בחוק המוניציפלי הישראלי את ההוראות של האמנה אשר נחתמה בטוקיו בענין מניעת חטיפת כלי טיס. זה יאפשר הרחבת השיפוט לגבי פגיעות בכלי טיס ברוח מה שנאמר באמנה, תוך הרחבה מסויימת. אנו רוצים להיות צמודים לאמנת טוקיו גם מטעמים מדיניים. אנו רוצים שהיא תהפוך לחקיקה אינטגרלית של החוק שלנו ובכך מקווים אנו לשמש דוגמה למדינות אחרות. בשיתוף עם האוניברסיטה אנו עובדים עתה גם על תיקון לחוק לתיקון דיני העונשין (עבירות חוץ) שדומה מאוד להצעתו של חבר-הכנסת תמיר. אנו בודקים עדיין מספר בעיות צוטפות המתעוררות כאן, שהרי בכל התחום הזה הנקרא התחום של החקיקה הפרוטקטיבית מחוקקת המדינה הוראות על סמכות שפיטה לגבי מה שנעשה מחוץ לשטחה כדי להגן תושביה באזרחיה ובכך מתעוררת הנעיה של שיפוט כפול. יש אפשרות לאמץ את השיטה הקיימת כיום, לפיה אדם שנשפט כבר בחוץ-לארץ לא יוכל להישפט לאחר מכן בישראל, או ללכת לפי מה שנקבע בחוק בדבר שפיטת הנאצים ועוזריהם, היינו לומר כי מפעולת עובר עבירה הפוגעת בבטחון ישראל, הרי למרות העובדה שנשפט כבר בחוץ-לארץ מותר לשפוט אותו בארץ. ייתכן ששם לא יתנו ביטוי לאינטרס שלנו. זה מה שאנו בודקים, ואני מקווה שנוכל להביא לפני הוועדה הצעה רחבה.

בשלב זה אני מציע שהוועדה תרשום לפנייה

את הצעתו של חבר-הכנסת תמיר שהיא חשובה ובמקומה ותתן למשרד המשפטים אפשרות לעבד את הצעתו, ואז תראה הוועדה אם יש מקום לשילוב, להתאמה וכיוצא באלה.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

אני מבין מדברי חבר-הכנסת תמיר שהוא אמנם הגיש הצעת חוק מנוסחת, אך מסרתו היתה להעביר רעיון מסויים והוא מקווה שהיועץ המשפטי יחד עם הוועדה ירחיבו אותו. שמענו כאן שיוגשו שני חוקים על-ידי משרד המשפטים, ואני בדעה שאת הבעיה הכללית יש להרחיב לא רק לגבי אזרחי ישראל, כי אם גם לגבי כל היהודים בעולם.

ש. תמיר:

רציתי לגעת בזה, אך זאת בעיה נפרדת. למעשה היתה הבנה בין שר המשפטים לביני שהמגמה תהיה אמנם לשלב אחר-כך אותם תיקונים ואותם רעיונות שמשרד המשפטים יעמוד עליהם במסגרת הצעה זאת ולמצוא לכך את הצורה הנאותה. אין כאן ענין של תחרות, והמטרה היא החשובה.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

תודה לחבר-הכנסת תמיר.

ב) חוק לתיקון פקודת הנזיקין (מס' 4), תשכ"ט - 1969

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

השאלות שהתעוררו בישיבה הקודמת לגבי סעיף 37 ובעיקר לגבי 37א (היו אלה: א) מה מקיף המושג "השטח המוחזק בידי מערכת הבטחון", היינו מה הם ואיפה הם שטחים אלה? האם מדובר רק בשטחים שמשתמשים בהם לאימונים או גם בשטחים אחרים? למעשה גם נצרת או טבריה הם שטחים מוחזקים בידי מערכת הבטחון. ב) מה פירוש המלים "מערכת הבטחון"? ג) האם אין לכתוב "זולת אם המחזיק" היינו משרד הבטחון או צבא-הגנה לישראל, במקום "זולת אם הגורם לנזק"? הרי הגורם לנזק יכול להיות מישהו אחר הנמצא בשטח ושאינו המחזיק במקום. כן עלתה השאלה אם ההוראה חלה גם על מי שנמצא כדין בתוך השטח המוחזק, כגון ספק שבא למקום, או שמדובר רק במי שנמצא במקום שלא כדין. התעוררה גם השאלה אם חובת ההוכחה היא על הניזוק.

ח.י. צדוק:

אני מציע שנדון סעיף סעיף.

י. ארידור:

אם להתייחס לעת עתה לסעיף 37א(1) בלבד, הרי יש לי הרושם שהמלים "שטח המוחזק בידי מערכת הבטחון" יחולו על כל השטחים המוחזקים, כלומר, על יהודה ושומרון והגולן וסיני. מבחינה משפטית אלה שטחים המוחזקים על-ידי מערכת הבטחון, וסעיף 37א(1) חל לפי ניסוחו לא רק על נזק שנגרם במקרקעין כי אם גם על נזק שנגרם, למשל, בתאונת דרכים. המסקנה מהנוסח המוצע היא, שאם מתנגשת מכונת צבאית עם אזור של מדינת ישראל הנמצא באחד השטחים המוחזקים, יחול סעיף 37א.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

השאלה היא אם החוק לתיקון פקודת הנזיקין חל על סיני.

י. ארידור:

אבל את התביעה לפי פקודת הנזיקין אפשר להגיש בהתאם לחוק בתי-המשפט. הדבר כדורגמה גם מקרה שהאדם הגורם תאונת דרכים אינו יודע על הימצאותו של הניזוק במקום, ובמקרה כזה יחול סעיף קטן (1), והתובע לא רק שתחול עליו חובת ההוכחה אלא הוא גם לא יוכל להוכיח שהגורם לנזק ידע על הימצאותו במקום, ואז יהיה פטור של המדינה לגבי תאונת דרכים רגילה. זה בוסף להערה של היושב ראש שיכול להיות שאדם נמצא במקום כדין. כלומר, מתוך רצון להשיג את הסטרה של הגנה על אתרים ספציפיים מהסוג של מחנות או שטחי אימונים - ועל אלה צריך להגן - נוצר מצב של שלילת הגנה מאנשים שונים הנמצאים בשטח באופן לגיטימי ומניזוקים בתאונות דרכים, בעוד שאין סיבה להבחין ביניהם לבין אחרים.

ר. ארזי:

הקביעה בסעיף 37א נכונה ביסודה, אך בסעיף משנה (1) יש להוסיף, לדעתי, הוראה האוסרת שהגורם לנזק חייב לנקוט צעדים סבירים כדי למנוע את הנזק. כיוון שמדובר בשטח המוחזק על-ידי מערכת הבטחון ברור שלא תמיד ניתן מטעמים בטחוניים להתקין שלט המודיע שהכניסה אסורה, אך צריך בכל זאת לדרוש שהגורם לנזק ינקוט צעדים סבירים בהתאם לנסיבות כדי שהנזק יימנע.

שנית, נאמר בסעיף משנה (2) שחובת ההוכחה על התובע, והרי לא בכל מקרה יוכל התובע להוכיח שהגורם לנזק ידע שהוא גורם נזק או ידע בדבר יכולתו למנוע את הנזק. אפשר שאדם אף לא ייכנס לשטח אימונים כי אם-רק יעבור על ידו ויינזק. האם הוא יוכל להוכיח שהגורם לנזק ידע שהוא עלול לגרום נזק?

י.ה. קלינגהופר:

מהו "שטח המוחזק בידי מערכת הבטחון"? יש שטחים המוחזקים בידי צבא-הגנה לישראל, וזה התקבל כטרמינוס טכניקוס לשטחים שאינם בריבונותה של ישראל ושצבא-הגנה לישראל שולט בהם עקב מלחמת ששת הימים. בתקנות שעת-חירום השתמשנו בניסוי "שטחים" - או אזורים - המוחזקים בידי צבא-הגנה לישראל, ואנו יודעים שזה בניסוי טכני שנתקבל במשמעות מאוד מאוד מוגדרת ומדוייקת. ישנו גם הביטוי "שטחים סגורים" על-פי תקנה 125 לתקנות ההגנה (שעת-חירום), משנת 1945, אולם כשכותבים "שטח המוחזק בידי מערכת הבטחון" אני חושב שזה

י.ה. קלינגהופר:

שטח המדינה כולה. לו היתה ועידה כלשהי בהאג שדנה בידי אילו גורמים צבאיים מוחזקים שטחים מסויימים, היא היתה אומרת שמדינת ישראל מוחזקת בידי מערכת הבטחון. זה ביטוי מעורפל מאוד, כי אפשר לייחס לו כמה וכמה משמעויות, והוא אינו יכול לעמוד במבחן של חקיקה הקולעת למטרה בצורה ברורה ומדוייקת.

אשר למלים "זולת אם הגורם לנזק ידע...", הרי אם מדובר באדם שאינו לא שליחה, לא סוכנה ולא עובדה של המדינה במונח הרחב ביותר, אין הוא נכנס ממילא למסגרת זאת, אולם מלבד אלה העובדים בשביל מערכת הבטחון ומשרתים במסגרת זו יש גם עובדי מדינה אחרים שהם עובדים אזרחיים, והפטור יחול על הנזק שייגרם על ידם. אני מבקש לשים לב לנקודה זו, כי המלים "זולת אם הגורם לנזק ידע על הימצאותו" מנותקות לגמרי ממערכת הבטחון.

א. אנקוריין:
איני חושש עד כדי כך, שאם ייכתב שטח המוחזק בידי מערכת הבטחון, תתפרש ההודאה כחלה על כל השטחים המוחזקים בידי מדינת ישראל, אך שאלתי מכוונת למקרים של תום לב. נניח שאב בא לבקר בליה את בנו החייל הנמצא בסרפנד והוא מקבל רשות להיכנס.

ג. צ'חנובר: הוא אינו מסיג גבול.

היו"ר י.ש. בן-מאיר: לא מדובר כאן על מסיג גבול.

א. אנקוריין: אם כן, אדם זה תועה בדרך בגלל החשיכה והוא נכנס לחוך שוחה ונזק.

מ. שמגר: הוא גם עלול להיכנס למשוח.

א. אנקוריין: במקרה כזה הוא יצטרך להוכיח שמערכת הבטחון ידעה על מקום סכנה זו וגם היתה יכולה למנוע נזק זה, וזה חמור מדי. אלה המקרים שמדאיגים אותי.

ג. צ'חנובר: למעשה מערכת הבטחון שמה מכשולים בתוך שטחים מוחזקים כדי למנוע כניסת אנשים אליהם, ולא תמיד יודעים אנו מי נכנס ולא תמיד קיימת אפשרות לדעת זאת. כל כוונתנו מופנית למסיגי גבול בשטחים המוחזקים בידי מערכת הבטחון, ולא למוזמנים או לבעלי רשות, שהרי כאשר אדם מזמין מישהו הוא גם יכול להזהיר אותו. אם כן, כוונתנו כנגד אותם אנשים הנכנסים ללא רשות או בניגוד לרצון מערכת הבטחון, ולא תמיד אפשר להזהירם ולא תמיד אפשר למנוע את הנזק.

המונח "מערכת הבטחון" מופיע כבר במספר דברי חקיקה, אם כי בצורה שונה במקצת. בסעיף 5(ד) לחוק גנים לאומיים ושמורות טבע, תשכ"ג - 1963 מוזכר המונח "שטח צבאי" והוא מוגדר כך: "לענין סעיף זה - מקרקעין שנידי צבא-הגנה לישראל או בידי שלוחה אחרת של מערכת הבטחון שאישר אותה שר הבטחון, וכן שטח המשמש אותם כשטח אימונים". חוק אחד הנזקק לאותו מונח הוא חוק התכנון והבנייה, תשכ"ה - 1965 האומר בסעיף 159: "מיתקן בטחוני" - בנין, מחנה או דרך המוחזק או נועד להיות מוחזק בידי צבא-הגנה לישראל או בידי שלוחה אחרת של מערכת הבטחון שאושרה לצורך פרק זה על-ידי שר הבטחון, למעט בנין, מחנה או דרך שאינו משמש למטרה בטחונית". כלומר, המונח "מערכת הבטחון" מופיע בדברי חקיקה שונים, והמחוקק שאיר בידי שר הבטחון את הסמכות לקבוע אילו מיתקנים ואילו מחנות ייכללו במונח זה.

ד. ארזי: באיזו דרך קובע זאת שר הבטחון?

ג. צ'חנובר: אני מניח שהוא עושה זאת בדרך של הכרזה.

א. אנקוריין: האם אתם מוכנים להציע הגדרה ל"מערכת הבטחון"?

י. צ'חנובר:

אין לי כל התנגדות שהוועדה תאמץ לעצמה אחת ההגדרות בחוקים הקיימים, אבל יש לי ספק לגבי הכרזה פומבית בענין כזה. אם יכריז השד על שטח דימונה והכור כשטח מוחזק על-ידי מערכת הבטחון זה כשלעצמו עלול לפגום.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

בשבוע שעבר נתקבלה הצעה לכתוב: "מי שנכנס למקרקעין כמסיג גבול, ואולם אם שוכנע בית המשפט שכניסתו של מסיג הגבול היתה ללא כוונה לגרום לעוולה אזרחית או לעבור עבירה, יטיל על בעל המקרקעין או על התופש אותם את החובה האמורה בסעיפים 35-36. זה אמור לגבי סעיף 37.

י. צ'חנובר:

סעיף זה ללא הסיפה היה מקל, אך כיוון שקיימת הסיפה אין אפשרות להוכיח בכל מקרה מה היתה כוונת האיש שנכנס לתוך השטח ולא יזו מסדה הוא נכנס, וזו הבעיה המדאיגה את מערכת הבטחון.

אשר להערות האחרות שהושמעו, החוק עצמו אינו חל לדעתי על השטחים המוחזקים בידי צבא-הגנה לישראל.

ס. שמגר:

ללא ספק אפשר להגיש בישראל תביעת נזיקין על מה שנעשה בשטח שנחשב כשטח מוחזק. אם אני תובע ישראלי שדרס איש בעזה, אני תובע אותו בישראל. אין ספק שבמובח "שטח מוחזק" המופיע כאן הכוונה למשהו אחד, אך כדאי להבהיר זאת. אפשר לדבר על מקרקעין התפוזים בידי מערכת הבטחון.

י. צ'חנובר:

אני מוכן להסכים לשינוי טרמין זה. בדבר חקיקה אחר, חוק לתיקון דיני העונשין (בטחון המדינה), תשי"ז - 1957, סעיף 25(ב), השתמש המחוקק במונח "מקום מוגבל" והוא מגדיר אותו כ"מקום המוחזק בידי צבא-הגנה לישראל או המשמש למטרה בטחונית, ועל הכניסה אליו הופקדה שמירה או שהיא מוגבלת לפי הודעה שהוצגה באופן בולט פחוזה לו".

ח. י. צדוק:

הונהר שהכוונה למה שקוראים מיתקנים בטחוניים ולא לשטחים מוחזקים במובן הרחב, ואנחנו כבר נמצא הגדרה מתאימה.

י. צ'חנובר:

בכל אופן ברור שאין הכוונה לא לשטחים המוחזקים בידי צבא-הגנה לישראל באופן כללי, ולא לתאונות דרכים, אלא לכניסה למקרקעין המוחזקים בידי מערכת הבטחון.

חבר-הכנסת ארזי דיבר על אדם העובר על-יד השטח. הלא ההגנה שיש למדינה היא לגבי אדם הנכנס לתוך השטח. בדרך-כלל כששטח מסומן וכתוב שהכניסה אליו אסורה, הרי אדם שנכנס לשם נוטל על עצמו את הסיכון אם אינו מוזמן ואין לו מה לחפש שם.

במלים "הגדרת לבזק" הכוונה למי שהיה אחראי על-פי חוק לפיזוי בעד הנזק אילו לא היה קיים פטור זה. זה אדם שאפשר לתבוע אותו בגין הנזק שנגרם לאדם שנכנס לאותו השטח.

שעבר

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

בשבוע/יתנה דוגמה של קבלן שנהג ברשלנות וגרם לפגיעת אדם שהביא אספקה לחיילים ושנכנס ברשות. קבלן זה לא ידע שהספק צריך להיכנס - ידע זאת המפקד - ועל כן אפשר לוטר שהגורם לבזק לא ידע על הימצאותו של הניזוק במקום, ואף אם נוסף, כפי שאני מציע, את המלים "היה עליו לדעת", זה לא יעזור, כי לא על הקבלן היה לדעת כי אם על המפקד. אני מבין מדברך, מר צ'חנובר, שאתה מסכים שיובהר כי האיש האחראי מטעם מערכת הבטחון הוא שצריך לדעת.

י. צ'חנובר:

- כן, והפטור גם אינו חל על הקבלן מכל וכל, כי הפטור על המדינה.

אגב, הפטור אינו חל גם על חייל. ס. שמגר:

ז. צ' חנוכה:

כאשר מדובר במיתקן צבאי נראה לי שלא על מערכת הבטחון, להוכיח כי האדם צננס למקום בלי שיועה על הימצאותו בשטח זה, שהטיכונים בו רבים, משום שבכונה תחילה הושמו מלכודות.

ר. ארזי:

אבל איך יוכל הניזוק להוכיח שהגורם לנזק ידע על הימצאותו במקום?

היו"ר י. ש. בן-מאיר:

כבר נאמר שלא נשתמש בנוסח "הגורם לנזק" אלא "האחראי למקום" ואני מבין שיש גם הסכמה להחליף את המלים "שלא ידע" ב-"שלא היה צריך לדעת".

מ. שמגר:

זו בעיה לא פשוטה. לפי פסק-הדין הידוע של "מקורות" ושלנותו של שומר הנזון, רשות לאדם להיכנס למקום לשתות מים מחייבת גם את החברה שמטעמה הוא עובד, גם כשהשומר מטה מצורת הביצוע של תפקידו כפי שקבעה אותו החברה, כלומר, עבר על האיטור שלא לתת לאדם זר להיכנס למקום. במקרה זה מחזיק במקום הופך את הנכנס למוזמן גם כשהדבר נעשה בניגוד להוראות הממונים עליו, ובשאלת השאלה אם המדינה תישא באחריות במקרה דומה, כאשר מזמין החייל את אביו להיכנס למחנה. לדעתי, זה יהיה משונה במקצת אם נאמר שהאחריות היא של המפקד על המחנה ויש פטור כללי גם כשסמל או אחראי למשמר הרשה לאותו אב להיכנס למחנה והאב ניזוק. כוונתי לכך שמה שנאמר כאן בא לצמצם את אחריות המדינה מעבר למה שנקבע בפסיקה, כי בפסיקה מטילים אחריות על בעל המקרקעין גם כשהמחזיק במקרקעין שהוא נחות מבעל המקרקעין מוטה מהוראותיו של זה האחרון, ושאלתי היא אם זה נכון לצמצם מראש את אחריות המדינה במקרה כזה.

ח. צדוק:

לסדר - אני מציע שנדון בשלוש סוגיות בנפרד ובזו אחר זו: א) על אילו מקומות חלה ההוראה; ב) על אילו אנשים חלה ההוראה. ג) על אילו נזקים חלה ההוראה. גלך מן הרחב יותר את המצומצם יותר ונגיע להגדרה.

מ. שמגר:

בישיבה הקודמת נתקבל שינוי בנוסח של סעיף 37 שמהותו היא הרחבת הפטור לגבי כל מי שנכנס כמסיג גבול, אלא אם יוכח שלא הייתה לו כוונה לעשות עוולה אזרחית או לעבור עבירה. מדברי נציגי משרד הבטחון הבנתי שמה שהניע לבקש את החקיקה של סעיף 37א הוא הרצון לחסום את השער בפני מסיגי גבול. האם אי-אפשר לפתור את הבעיה בצורה פשוטה יותר על-ידי שייכתב כי לגבי מקרקעין מסוג זה שסעיף 37א מתכוון לחול עליהם - ואני מסכים עם חבר-הכנסת צדוק שצריך לומר באילו מקרקעין מדובר - לא תהיה אחריות כלפי מסיגי גבול? כלומר, ההבדל בין 37 לבין 37א יהיה שבסעיף הראשון ייאמר כי הפטור חל על מסיג גבול, אלא אם יוכח שלא הייתה לו כוונה... ואילו בסעיף השני - כי לגבי מערכת הבטחון אין חובת אחריות לגבי כל מסיג גבול.

צ. צ' חנוכה:

זה יספק אותנו.

היו"ר י. ש. בן-מאיר:

אם כן, אני מבין שיש הסכמה של משרד הבטחון לגבי שלושה דברים: א) סעיף 37א יצומצם למסיגי גבול בלבד; ב) את הנזק מצמצמים לנזק שנגרם בשל מצבם, החזקתם ותיקונם של המיתקנים. זה אולי אינו מספק, כי זה אינו כולל את המיטווח; ג) לכלול הגדרה מצמצמת של השטחים בהם מדובר.

א. ידין:

מד צ' חנוכה הסכים שההגדרה תהיה כמו ההגדרה באחד החוקים שהוא צייטט. נראה לי שההגדרה בחוק התכנון והבניה ברורה יותר למטרה זו.

מ. שמגר:

אני מציע שנשתמש כאן במונח "מקרקעין".

היו"ר י. ש. בן-מאיר:

כמו כן אני מציע לבטל את המלה "נועד" המופיעה בהגדרה בחוק התכנון והבניה.

2. צ'חנובר:

בשני תיקונים אלה אנו מגיעים למעשה
בדיוק להגדרה שבסעיף 5(ד) לחוק גנים

לאומיים ושמונות טבע.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

אני מציע לכתוב "מקרקעין הנמצאים בשימוש
של צבא-הגנה לישראל או בהחזקת צבא-הגנה
לישראל או שלוחה אחרת של מערכת הבטחון שאישר אותה שר הבטחון".

א. אנטוריון:

צריך בכל זאת לומר מה זה "מערכת הבטחון".

צ'חנובר:

עלול להיגרם בזקירה אם יופיע ברשומות
איתור השטח של דימונה בטוויסק.

ב. הלוי:

עדיין לא נמצא פתרון לקונפליקט בין
האינטרס הבטחוני לא לגלות דברים בפומבי -
לא ברשומות וגם לא באמצעות הצבת שלטים בכל מקום המצביעים על כך שהשטח
הוא שטח צבאי או גדרות - לבין הצורך להגן על הניזוק. בסעיף זה קובעים
כי במקרים של הסגת גבול בקרקע התפוסה על-ידי מערכת הבטחון אין זכות
לתבוע את המדינה לשלם נזקים, ואיני חושב שיש להכניס בעקיפין את
הקריטריון של הפרטום או של הסיכון כי בכך מבטלים אנו למעשה את
החסינות שאנו נותנים למדינה.

י.ה. קלינגהופר:

ההתלבטויות שלנו נובעות מכך שלא היינו
רוצים לקבוע בחוק רגיל של המדינה דברים
העשויים לפגוע בעקרונות מסויימים ובכללים המקובלים בתורת המשפט בתחום
מיוחד זה של דיני נזקים. אני מציע לשקול אם לנסח את הסעיף כך שהוא
יחול כל זמן שקיים מצב-חירום במדינה שהוכרז עליו לפי סעיף 9 לפקודת
סדרי השלטון והמשפט. המחוקק הישראלי מצא לנכון לקבוע זאת בסדרת חוקים
אחרים והוא עשה זאת כי בימים כתקנם לא היה רואה מקום לחוקים אלה. אם
הכוונה שהוראת שלפנינו תהיה חוק קבע, אנו צריכים להיזהר מאוד.

ס. שמגר:

בדיוני להזכיר שהתחלנו את הדיון בכך
שהשווינו את מה שאנו קובעים למה שקיים
בארץ ממנה העתקנו את דיני הנזיקין שלנו. באנגליה האחריות לגבי מסיגי
גבול לא השתנה. אנחנו הקלנו יותר לגבי מסיגי גבול שאינם מסיגי גבול
בתחום מערכת הבטחון ואמרנו כי עצם העובדה שאדם הוא מסיגי גבול אינה
פוטרת מחובה כלפיו, אלא שדרוש אלמנט נוסף. אם כן, איני רואה כאן פגיעה
בשלטון החוק. למעשה אנו מדחיקים לכת מהארץ שממנה באה אבחנה זו בין
שלושת הסוגים.

של

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

לדעתי, אין זה עניין/תקנות שעת-חירום.
למעשה איני רואה הבדל בין שעת-חירום

לבין שעה שאינה שעת-חירום ואני יוצא מהנחה שבכל מקרה צריכה להיות נורמה
חמורה יותר לגבי הסגת גבול-במקומות בטחוניים. הבעיה היא כאן שאם אדם
מסיגי גבול בתום לב במקום שאינו בידי מערכת הבטחון, הוא זכאי בכל זאת
לפיצוי עבור הנזק שנגרם לו, אך אם מדובר בשטח פוזזק בידי מערכת הבטחון
שאינו עליו שילוט, הוא לא יידע כלל שמדובר בסוג שטח כזה, ואם יסיגי גבול
ויינזק, לא תישא המדינה באחריות כלפיו. אני סבור שדרושה בכל זאת אזהרה
כלשהי, גם אם זה יהיה פרטום ברשומות בלבד, ובמקרה שהאיש אינו קורא
רשומות הוא מפסיד. מכל מקום צריכה להיות אזהרה בנדון.

י. ארידור:

אני מתחיל לבפור בכך שיש משמעות בטחונות
לסעיף 37א. איני רואה מה האפקט שמשיגה

מערכת הבטחון בסעיף זה הבא לשחררה מנזקים בגלל פעולות הנכללות ב-37א
אם אפשר לתבוע את החייל אשר גרם לנזק, אך לא את מערכת הבטחון. זה
שהניזוק ימרו חיו של החייל ויגבה ממנה את החוב בתשלומים בשיעורים, זה
לא יפגע בבטחון המדינה, אך זה שהניזוק יגבה בבת אחת את כל הסכום
ממערכת הבטחון - זה יפגע בבטחון המדינה. אני יוצא מתוך הנחה שהמסקנה
היתה כי לגבי החייל השיקול הבטחוני אינו מחייב. אני סבור שאם אפשר
לתבוע את החייל אפשר לתבוע גם את המדינה, ומכל מקום לא ייתכן שהענין
יישאר כמות שהוא, היינו שאפשר יהיה לתבוע את החייל, אך לא את המדינה.

י. ארידור:

שנית, איני מבין מדוע לא נשתמש במבחנים האזרחיים שקבענו לגבי סעיף 37, אולי בתוספת קטנה. נניח שנדבר בסעיף על אדם שהסיג גבול ללא כוונה להסיג גבול. אם אדם אף לא ידע שהסיג גבול ולא התכוון לעשות עוולה או לעבור עבירה, מה אפשר לדרוש יותר ממנו ומדוע לא יקבל פיצויים אזרחיים עבור הנזק שנגרם לו? הרי בסופו של דבר צריך שאדם זה ימצא פתרון.

שלישית, לגבי ההגדרה של "שטח צבאי" נראה לי שענין ההכרזות אינו דרוש כלל. אנו צריכים להגדיר שטח שהוא במהותו שטח צבאי ועליו נחיל את סעיף 37א, ואין זה קשור כלל בענין ההכרזה של שר הבטחון. האם הכרזה של שר הבטחון חביא לשינוי בדיני ראיות? עם כל הכבוד וההערכה לצרכים הבטחוניים איני רואה קשר בין הכרזה של שר הבטחון לבין שינוי של דיני ראיות במשפטים אזרחיים. את מהות השטח אפשר להגדיר, למשל, כשטח צבאי בהחזקתו הבלעדית של הצבא, ואם אנו מנסחים כך את הדבר, זה לא יחול, למשל, על מקום כמו שכמ או חברון, על דרך בה משתמש הצבא - והוא יכול להשתמש גם בדרך שבין תל-אביב לחיפה, אך זה יחול על סרפנד או על מיתקן ליד הגבול החוסם כניסה למקום מסויים.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

האם אתה מסכים שייווסף "או שלוחה אחרת שיכריז עליה שר הבטחון"?

- כן.

י. ארידור:

ר. ארזי:

אני מסכים שבדובר המקורים אי-אפשר לתת פרטום ואני גם מוכן להסכים שלא תמיד אפשר לשים שילוט ואני מסתפק בהגדרה שתדבר על אדם הנמצא בשטח המוחזק בידי מערכת הבטחון ושתאמר כי מערכת הבטחון נקטה צעדים סבירים כדי למנוע את הנזק. את הקליעה מהו נזק סביר הייתי מוכן להשאיר לבית המשפט. ייתכן שבמקרים מסויימים יאמר בית המשפט שאפשר היה לעשות שילוט.

א. אנקוריון:

איני מחשיב כל כך את ענין הפרטום מבחינת האזהרה למסיג גבול. אנו רוצים מצד אחד שתהיה אזהרה בדורה שתפטור אחד-כך את מערכת הבטחון מאחריות כלפי נזק שייגרם, ומצד אחד לא היינו רוצים לגלות סודות בטחוניים, ואת מפתח הקסמים הזה שיכלול את שני הדברים אנו מבקשים מכם שתמציאו לנו. היועץ המשפטי של משרד הבטחון קרא לפנינו מספר הגדרות המופיעות בחוקים הקיימים ובתוכן אפשר למצוא פתרון. בכל אופן אם יושאר הנזק "מערכת הבטחון", ברור שיהיה צורך בהגדרה.

ג. האוזנר:

עלי להודות שתוך קריאת הפרטום האחרון של פרופ' ברק ב"משפטים" במרץ 1970 הושפעת מהנימוקים לביקורת עקרונית של הגבלת אחריות המדינה, כמו בן, פרט למקרים מסויימים שגם פרופ' ברק מביא אותם. אם אדם מתגנב לדאות אימוני צבא ובסופו של דבר נופל לתוך בור, איני חושב שצריך לפצותו בעד זה או בעד דברים דומים, אך בדרך-כלל בתנאים המודרניים בהם המדינה מהווה גורם רציני מאוד במשק בכלל והיא מחזיקה במקרקעין - וחלק מזה מוחזק על-ידי מערכת הבטחון - אני שואל מה הצידוק הענייני לפטור את המדינה מאחריות לגבי מספר כה גדול של פגיעות העלולות להתרחש. אומדים שאין כסף בקופה, אך זה בכל זאת לא נימוק לעשות חוק לא טוב. לכן אני מציע לשקול את הדברים מבחינה בסיסית. מה לי גדר, מה לי פרטום? אני שואל מדוע דיני המדינה צריך להיות שונה מדינו של בעל מגדש שצריך לשאת באחריות אם אדם ניזוק במכתש בחלקת הקרקע שלו. עקרונית זה לא נראה לי.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

ניתנה תשובה על-ידי היועץ המשפטי של משרד הבטחון שבשטחים המוחזקים על-ידי צבא-הגנה לישראל יוצרים בכוונה תחילה מסודרים כדי שאנשים לא ייכנסו לאותם מקומות.

ג. האוזנר:

לגבי דברים כאלה ודאי שצריך לקבוע יוצא מן הכלל, ואני מניח שהמדינה יכולה לדאוג שיהיה גידור וסימון. מתקני הקבע סגורים בלאו הכי, ואני מניח שיש עליהם

ג. האוזנר:

שלטי אוזנר. למתקנים צבאיים צריך למצוא פתרון מעשי, ולא משפטי. איני רוצה להעמיס על המשפט הישראלי הוראה לא סבירה.

היו"ר י.ש. בן-טאיר:

אני מציע שהיועצים המשפטיים יחשבו על נוסח ברוח הדברים שנאמרו כאן. הנוסח שהוצע על-ידי חבר-הכנסת ארידור ייתכן שהיה פותר את הבעיה. אפשר לכלול בסעיף 37א, כמו בסעיף 37, את הסייג שלא היתה לאדם ידיעה שהוא מסיג גבול וכמו כן לצמצם את ענין השטחים המוחזקים על-ידי מערכת הבטחון למקום שיש בו אחזקה בלעדית של צבא-הגנה לישראל או של שלושה אחרת של מערכת הבטחון שהכריז עליה שר הבטחון.

י.ה. קלינגהופר:

אני מחדש את הצעתי להגביל את ההוראה למקום ולזמן, כי שוכנעתי מדברי חבר-הכנסת האוזנר שאם אין מוחקים את ההוראה כולה צריכים לפחות לסייג אותה.

מ. שמגר:

אוזנר כאן. מאמרו של פרופ' ברק וברצוני לומר שההערות של פרופ' ברק היו לפנינו בזמן שניסחנו את ההצעה. הערות אלה פורסמו אמנם לאחר שהוגש החוק, אך פרופ' ברק הכין אותן לפני-כן, וכשבחרנו בדרך שונה לא עשינו זאת לשם פתרון בעיות מעשיות או קשיים מעשיים של מערכת הבטחון. עם כל הכבוד, אני סבור שפרופ' ברק ניסה לאמץ את החקיקה המבוססת על פסקי-דין סקוטים או את החקיקה האוסטרלית בלי קשר מציאותי לרקע החברתי של חיינו בארץ, ואנחנו הלכנו בקו שונה מתוך כוונה לא להעניק מעמד מועדף למסיגי גבול. מתוך ראייה של החברה הישראלית לא דאינו מקום לבטל את הפטור לגבי מסיגי גבול.

אבקש

היו"ר י.ש. בן-טאיר:

לישיבה הבאה ניום ב' / מהיועצים המשפטיים להביא לנו הצעות לגבי סעיף 37א ואז נמשיך להתייחס גם לפיסקאות (2) ו(3).

מתוך דבריו של חבר-הכנסת ארידור השתכנעתי שיש לכלול סעיף אשר יאמר כי חייל לא יהיה אחראי כתוצאה מפעולה בטחונית שהוא עשה לפי הוראות שקיבל בתוקף תפקידו בשטח כדלהלן.

ברכות לפרופ' ידין עם קבלת הפרופטורה (ג)

היו"ר י.ש. בן-טאיר:

אנו מברכים את ד"ר ידין עם קבלת הפרופטורה ואנו מדגישים את עצמנו שותפים לענין - בכל אופן כך אני רוצה לחשוב - כי הוא טלווה זה זמן רב את ועדת החוקה, חוק ומשפט בעבודתה, וההערות שלנו נתנו לו חומר למחשבה. אנו מברכים אותו שיעלה מעלה ושיקבל פרופטורה מליאה. אני חושב שכולנו נשמח מאוד שכל חבר בוועדת החוקה, חוק ומשפט יילך בדרך זו. אנו שמחים שחבר שלנו זוכה להכרה לא רק על ידנו כאן, כי אם גם על-ידי האוניברסיטה המסכימה אתנו בהערכתנו ובהוקרתנו את ד"ר ידין.

(מרים כוסית לחיים)

א. אנטוריון:

אני מכיר את ד"ר ידין מזה זמן רב ואף התכווננן יחד לבחינות. קבלת הפרופטורה באה מאוחר במקצת, אך היא באה בזמן. ד"ר ידין היה ראוי לאיצטלה זו עוד לפני-כן. כל מי שיושב אהו בוועדה זו יודע כי עצם המחשבה והמאמץ שהוא משקיע בעבודת החקיקה, שאנו שותפים לה במקצת, הוא כשלעצמו דבר שהיה מזה אותנו לפרופטורה, וכבר איני מדבר על כל הערכים שהאוניברסיטה מביאה בחשבון.

ח. י. צדוק:

לפני הרבה מאוד שנים - הרבה יותר שנים משאני רוצה למנות - ד"ר ידין ואני עבדנו בתפקידים מקבילים בחקיקה במשרד המשפטים וכעבור מספר שנים של עבודה משותפת נפרדו דרכינו. הוא הלך בדרך החקיקה והמחקר וההוראה, ואני בדרך הפרקטיקה המשפטית והפוליטיקה. אני יכול להעיד על עצמי שלא פעם ליור

ח.י. צדוק:

אותי ספיקות אם הלכתי בדרך הנכונה ושאלות למה הייתי יכול להגיע לו הלכתי בדרך המחקר. ייתכן שאת ד"ר ידין ליורו בזכרו היסטוריים בכיוון ההפוך. הדבר שהוא הגיע אליו אתמול צריך לחזק אותו בדעתו שהוא בחר בדרך הנכונה, ולי זה מוסיף ספק לצד הספיקות אם אמנם בחרתי בכיוון הנכון.

מקרב לב אני מברך אותך על הישג חשוב זה.

י. ארידור:

אני חושב שיש לי הזכות היחידה מבין חברי הוועדה להיות תלמידו לשעבר של ד"ר ידין וברצוני רק לומר ששמחתי מאוד להיות אז תלמידו ואני שמח שניתנה לי ההזדמנות להיות תלמידו גם בימים אלה.

ג. האוזנר:

יושבים כאן אנשים ששיחפו פעולה עם ד"ר ידין בכל מיני סמכויות ותפקידים גם סביב שולחן זה בכנסת הקודמת וגם בהזדמנויות אחרות. איננו נפרדים מד"ר ידין וזאת לא ההזדמנות להעריך את פעלו, אך אם מותר לי להתייחס לדבריו של היושב-ראש, אני סבור שעבודתו של ד"ר ידין כאן בתנה-לו אמנם סדן ורקע לפעילותו, אך אולי היא גרסה לאיחור בקבלת התואר האקדמאי, ואילו התמסר כולו לעבודת המחקר; היתה ההכרה האקדמאית מקדימה לבוא, כי אין לנו דברים כמוהו לבהירות מחשבה והעמקה. כשאפשר לציין שמוסד אקדמאי עשה דבר נכון, זו שמחה גדולה גם באופן כללי וגם לגבי מקרה מיוחד זה, ואני שותף בכל ליבי לשמחה ומתגאה בכך שחבר שלנו זכה לכך. אני חושב שזה מוסיף כבוד לוועדה שהיועץ המשפטי שלה הוא לא רק ממונה לכך על-ידי משרדו, כי אם גם מוכר במוסד אקדמאי שהוא ראשון במעלה.

י.ה. קלינגהופר:

ברצוני להזכיר שלא זו בלבד שמזה הדבה שנים נהנים אנו לא מעט מכך שפרופ' ידין הביא לוועדה שלנו את המידע המדעי והמחקרי שלו, אלא הוא גם במשך לא מעט שנים עמד בראש המכון למחקרי החקיקה ומשפט השוואתי. הוא הקים את המכון, ארגן אותו ונתן לו את הכיוון הנכון, ואם כבר בא משהו אחד במקומו ובעתיד יהיו שוב חילופי גברי, בכל זאת גדולה הזכות של ד"ר ידין, ובהזדמנות זו אני מבקש שניתן דעתנו על חיצוק הקשרים בין שני המוסדות דווקא בשטח זה של חקר בעיות החקיקה, דבר היכול להביא תועלת לחקיקה בישראל גם מן הצד השוואתי.

היתה לי גם הזכות להביא לפניכם ראשון את הבשורה הטובה הזאת, שהרי על ההעלאה הוחלט רק אתמול, ורק בעוד כמה זמן יינתן פומבי להודעה זו. זאת למה? כי להלכה קיימת תקופה קצרה להגשת ערעור, ואני מזהיר אותך, אם כי כמעט שאין משתמשים באפשרות זו. בכל אופן אני בטוח שמקרב ועדה זו לא ייצא הערעור, ואני מצטרף לברכות שהושמעו כאן.

א. ידין:

אני שמח לשמוע דברים טובים כל כך עלי, ואשרי האיש השומע את ההספרים לו עוד בחייו, ואני זכיתי לזה במקצת. שמחתי בעיקר על כך - אם כי היה חריג אחד, ותיכף אתייחס לזה - שחברי הוועדה המשיכו לקרוא לי ד"ר ידין, פרט לחבר-הכנסת קלינגהופר שהשתמש בתואר ההוא. תמיד נהביתי מזה שהיה נהוג לקרוא לי בוועדה ובכנסת לא בתואר הרשמי של משנה ליועץ המשפטי לממשלה, כי אם בשם המשפחה בתוספת השם הפרטי - ד"ר. על כל פנים אלה הבאים מגרמניה יודעים ש-ד"ר הוא כעין שם פרטי שמקבלים כאשר מבקרים זמן מסויים באוניברסיטה, ואני מקווה שמנהג זה יימשך, כי אני כשלעצמי נהנה מזה.

קודם כל ברצוני לציין שנעים מאוד לשבת

עם אנשים שאתם קשורים בכל מיני אופנים. חבר-הכנסת אנקורדיון הזכיר את התחלת הדרך המשפטית שלנו כשהתכוונו לבחינות של עורכי דיין וגם חבר-הכנסת צדוק וחבר-הכנסת האוזנר הזכירו את הקשרים שלנו ובאן אף הצטרף תלמיד מחדש לוועדה, כך שמצדדים שונים שייכים אנשים למשפחה.

אשר לגקודה הכוללת לעין - כאשר מסתכלים

על צנע השערות נוכחים בכך - שענין זה איחר לבוא, נכון הדבר שתמיד פנו אלי מהאוניברסיטה בשאלה אם איני רוצה לעבור לשם, ולו הייתי עושה זאת, זה היה מביא להעלאה מהירה יותר בדרגות אקדמאיות, אך כנראה התאהבתי

א. ידין

איכשהו בוועדת החוקה, חוק ומשפט ולא יכולתי להיפרד ממנה, וכשענין זה בא לדיון - וזה קרה מספר פעמים במשך השנים - החלטתי לא לעבור לגמרי לדרך האקדמאית. אף-על-פי שזה תמיד גורם לאדם לבטים או מחשבות מסויימות בדיעבד אני שמח שבחתי בדרך בה הלכתי. איני רואה את עצמי כה שקוע בחיים האקדמאיים. למרות שאני מחשיב את התרומות האלה, כגון הדשימה של פרופ' ברק, היינו התרומות מחשבתיות מצד האוניברסיטה, לא ראיתי את עצמי שקוע באוניברסיטה ותמיד העדפתי את התחום המעשי הפרגמטי יותר. ואמנם אני רואה את עיקר פעולתי לא בהוצאות באוניברסיטה או בכתיבת מאמרים, שאני אשם בה לפעמים, כי אם במלאכת החקיקה הנועשית בוועדת זו ובינתיים אני חושב להמשיך בזה.

אני מודה לכם מאוד על הברכות.

מ. שמגר:

בדרך-כלל בסוף הדשימה של היושב ראש של מקבלי רשות הדיבור בוועדה כתוב תמיד בסוף: היועץ המשפטי לממשלה משיב. הפעם מצבי קל, כי אין הצעות סותרות ואני יכול רק להוסיף לשמחת חברי ועדת החוקה, חוק ומשפט את השמחה שלי ושל חברי ממשרד המשפטים, הנהנים לא רק משיתוף הפעולה של פרופ' ידין, היידע והכושר שלו, כי אצל החברות והידידות אתו בעבודה היום יומית. לכן השמחה כפולה - שמחה על היכולת האישית ושמחה על שהחבר והשותף לעבודה זכה להוקרה שהוא ראוי לה. הרשו לי לצרף את ברכתי אני ואת ברכת המשרד.

היו"ר י.ש. בן-מאיר:

רבותי, אנו יכולים לקרוא לו מהיום והלאה ד"ר ידין או פרופ' ידין - הוא

נתן לנו רשות לכך.

הישיבה ננעלה בשעה 11.05.